

Instandhouding van vogel- en habitatrictlijnsoorten

Deze factsheet is bedoeld voor organisaties (zoals provincies, terreinbeheerders en adviesbureaus) die analyses uitvoeren voor soorten van de vogel- en habitatrictlijn. Bijvoorbeeld voor natuurdoelanalyses, beheerplannen en andere gebiedsrapporten in het kader van Natura 2000.

Waarom deze factsheet?

Zeldzame en kenmerkende soorten op land en in het water hebben binnen Nederland en Europa een beschermd status op grond van de Europese vogel- en habitatrictlijn, die vertaald is in nationale regelgeving. Daarmee heeft Nederland zich verplicht om te zorgen voor een 'gunstige staat van instandhouding' van deze soorten. Natura 2000-gebieden leveren daar een belangrijke bijdrage aan.

In deze factsheet geeft de Ecologische Autoriteit meer inzicht in de informatie die nodig is om analyses over de instandhouding van vogel- en habitatrictlijnsoorten in Natura 2000-gebieden te kunnen maken. Analyses die in bijvoorbeeld natuurdoelanalyses, Natura 2000-beheerplannen en gebiedsgerichte uitwerkingen nodig zijn om te bepalen of, en zo ja welke knelpunten er zijn en wat voor maatregelen mogelijk zijn. Zodat doelen voor vogel- en habitatrictlijnsoorten in het Natura 2000-gebied gehaald worden.

Wat zijn vogelrichtlijnsoorten?

Alle vogels die van nature in het wild voorkomen in Europa zijn beschermd op grond van de Europese vogelrichtlijn. Voor inheemse kwetsbare of bedreigde vogelsoorten (bijlage I van de richtlijn) zijn vogelrichtlijngebieden aangewezen. Ook zijn gebieden beschermd die een grote betekenis hebben als broed-, rui-, overwinter- en rustgebied voor aangewezen vogelsoorten. Nederland moet de leefgebieden van 114 vogelpopulaties in vogelrichtlijngebieden duurzaam beschermen met speciale beschermingsmaatregelen ([Vogelrichtlijnsoorten | Natura 2000](#)).¹

Wat zijn habitatrictlijnsoorten?

De habitatrictlijn is bedoeld om de biologische diversiteit te waarborgen door habitats en soorten te beschermen die van Europees belang zijn. In bijlage II van de habitatrictlijn zijn de (habitatrictlijn)soorten opgenomen, die bijzondere bescherming genieten. Voor deze soorten zijn speciale beschermingszones aangewezen, de habitatrictlijngebieden. In Nederland zijn de leefgebieden van 42 habitatrictlijnsoorten beschermd. Het gaat om slakken, insecten (zoals vlinders, libellen en kevers), vissen, amfibieën, vleermuizen, andere zoogdieren (waaronder zeezoogdieren) en planten ([Habitatrictlijnsoorten | Natura 2000](#)). De vogel- en habitatrictlijngebieden samen vormen het netwerk van Natura 2000-gebieden. Veel Natura 2000-gebieden vallen onder zowel de vogelrichtlijn als de habitatrictlijn.

De instandhoudingsdoelstellingen staan centraal

Analyses voor vogel- en habitatrictlijnsoorten moeten inzicht geven hoe de instandhoudingsdoelstellingen (gebiedsdoelen) voor deze soorten in Natura 2000-gebieden kunnen worden gehaald. In het Aanwijzingsbesluit van een Natura 2000-gebied is vastgelegd welke soorten² in een Natura 2000-gebied bescherming genieten, en wat het gebiedsdoel voor deze aangewezen soorten is. Het leefgebied van deze soorten mag niet verslechteren. Dit verslechteringsverbod geldt ten opzichte van het referentiemoment (zie voor meer informatie [factsheet doelstellingen voor Natura 2000-gebieden](#)).

¹ Het gaat om 102 vogelsoorten en 114 populaties. Voor 12 soorten is namelijk het leefgebied beschermd van de soort als broedvogel én als niet-broedvogel.

² Wanneer in deze factsheet wordt gesproken over soorten gaat het om vogelrichtlijnsoorten en habitatrictlijnsoorten.

Voor vogel- en habitatrictlijnsoorten is het doel gericht op behoud of uitbreiding van de *omvang*, en behoud of verbetering van de *kwaliteit* van een leefgebied om de *populatie-omvang* te behouden of te vergroten. Maatregelen richten zich op de omvang en kwaliteit van het leefgebied. Voor vogelrichtlijnsoorten geldt de populatie-omvang in termen van draagkracht³ van een gebied voor bepaalde aantallen vogels als doel. De daadwerkelijke aanwezigheid van de in het doel genoemde aantallen vogels geeft een goede indicatie dat het leefgebied op orde is.

Maar het kan ook zijn dat er minder vogels zijn terwijl het leefgebied voor de soort binnen het Natura 2000-gebied op orde is. Dit kan bijvoorbeeld als de verspreiding van een soort binnen het verspreidingsgebied is veranderd. Dan blijft het doel staan en is er een opgave om de omvang en kwaliteit van het –(deels) onbezette- leefgebied te behouden én om monitoring uit te voeren. Hervestiging van een verdwenen doelsoort komt namelijk voor, bijvoorbeeld na herinrichting van een gebied voor andere doelsoorten. Als de benodigde omvang of kwaliteit van leefgebied voor het populatiedoel niet wordt gehaald, ligt er een herstelopgave voor dat leefgebied.

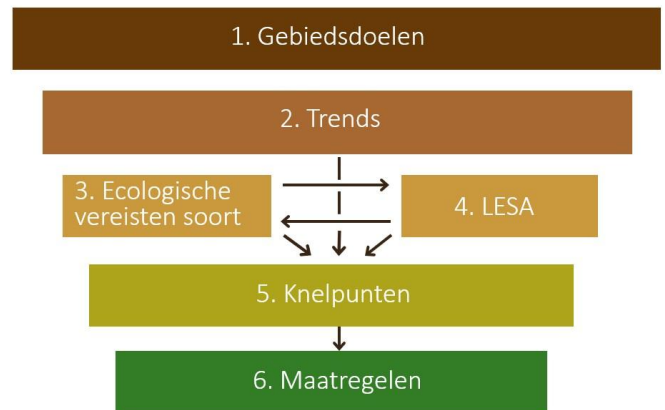
In het Aanwijzingsbesluit staat of een Natura 2000-gebied een functie heeft als broedgebied, slaap- en rustplaats en/of foerageergebied. Voor vogels is de functie van een gebied sturend voor waar het leefgebied binnen het Natura 2000-gebied aan moet voldoen. Heeft een gebied voor een vogelsoort bijvoorbeeld alleen een functie als slaap- en rustplaats, dan moet voor die functie het doel voor de omvang en kwaliteit van het leefgebied worden gehaald.

De Groote Wielen als slaappleaats

Natura 2000-gebied Groote Wielen is aangewezen vanwege de slaappleaatsfunctie (niet foerageerfunctie of broedfunctie) voor overwinterende kolganzen. Slapende ganzen zijn verstoringsgevoelig. Daarom moet het beheerplan voor dit gebied leiden tot het waarborgen van rust en veiligheid. Naast behoud van de slaappleaatsfunctie is van belang dat ganzen voedsel nodig hebben. Het foerageren gebeurt echter niet per se in de Groote Wielen. Daarom moet gemonitord worden dat in de omgeving van de Groote Wielen voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft om de omvang en kwaliteit van de slaappleaats in stand te houden. Ook al is het gebied niet primair als foerageergebied aangewezen.

Welke informatie is nodig bij analyses voor de instandhouding van soorten?

In een aantal stappen wordt de informatie verzameld die nodig is om analyses van de opgave, knelpunten en maatregelen voor vogel- en habitatrictlijnsoorten te inventariseren. Zie de figuur en tekst hieronder.

1. Gebiedsdoelen

Bepaal per aangewezen soort het doel in termen van kwaliteit en omvang van het leefgebied, populatie-omvang en -voor vogels- de functie van het gebied voor een soort. Ga uit van de instandhoudingsdoelstelling in het Aanwijzingsbesluit en werk de behouds-, uitbreidings- en verbeteringsdoelstellingen concreet uit voor het gebied (in plaats, tijd, omvang).

Beschrijf het leefgebied van een soort zo specifiek mogelijk, want dat kan tussen Natura 2000-gebieden verschillen. Bijvoorbeeld: de noordse woelmuis leeft in de Biesbosch in natte riet- en ruigtevegetaties. Maar in Laag-Holland vormen natte graslanden en veenmosrietlanden een belangrijk leefgebied voor deze soort.

Voor vogelrichtlijnsoorten is (afhankelijk van de toepassing) een clustering van soorten naar ecologische vogelgroepen mogelijk, op basis van een gemeenschappelijke voedselvoorkeur of habitateisen (vaak aangeduid als 'voedsel- en habitatgildes'). De leefgebieden kunnen concreter worden uitgewerkt door voor soortgroepen op basis van verspreidingsgegevens de functies op kaart aan te geven. Het gaat om de functies broedgebied, slaap- en rustplaatsen (waaronder hoogwatervluchtplaatsen) en foerageergebied. Ook voor habitatrictlijnsoorten is het van belang te beschrijven hoe een soort een Natura 2000-gebied gebruikt. Onder andere het Aanwijzingsbesluit en gebiedsrapporten bieden daarvoor informatie.

³ Draagkracht is hier bedoeld als de geschiktheid voor een bepaalde levensvatbare populatie.

Voorbeeld van uiteenlopend gebruik van een gebied door een soort

De meervleermuis gebruikt de Natura 2000-gebieden Westzaan en Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske als foerageergebied, met kraamverblijven in de directe omgeving en mannenverblijven in de bredere omgeving (tot aan de Veluwe). In het Natura 2000-gebied Sint Pietersberg & Jekerdal gebruikt de meervleermuis de ondergrondse groeven als overwinteringsgebied en mogelijk ook als paargebied. Bij het beoordelen van de gebiedsdoelen voor de meervleermuis is het dus van belang om vast te stellen waarvoor de soort het gebied gebruikt.

2. Trends

Breng de trend in de gebiedsdoelen voor de vogel- en habitatrichtlijnsoorten in beeld. Het gaat om de ontwikkeling in de populatieomvang van soorten en in de omvang en kwaliteit van het leefgebied ten opzichte van het referentiemoment (zie voor referentiemoment [factsheet doelstellingen voor Natura 2000-gebieden](#)). Maak vervolgens de samenhang inzichtelijk tussen veranderingen in het leefgebied en veranderingen in de populatieomvang. Houd hierbij rekening met de functie die een gebied voor een soort heeft op basis van het Aanwijzingsbesluit.

Beschikbare gegevens

Voor de ontwikkeling van de populatieomvang van vogel- en habitatrichtlijnsoorten kunnen gegevens uit het Netwerk Ecologische Monitoring worden gebruikt en specifieke gebiedskarteringen voor zover beschikbaar. Voor vogelrichtlijnsoorten vindt per vogelrichtlijngebied monitoring van de populatieomvang plaats, die is afgestemd op de functie die een gebied voor een soort heeft (conform het Aanwijzingsbesluit) ([Gebiedsinformatie](#) | [Sovon Vogelonderzoek](#)). Soms is bijvoorbeeld uit Broedvogelonderzoek aanvullende informatie beschikbaar over het reproductiesucces, dat kan worden meegenomen.

Voor habitatrichtlijnsoorten ligt in de praktijk de nadruk op de ontwikkeling van de leefgebieden, omdat er nu nog vaak onvoldoende gegevens beschikbaar zijn over de ontwikkeling in de populatieomvang op gebiedsniveau. Monitoring moet hier worden geïntensiveerd. Het Verbeterprogramma VHR-monitoring richt zich onder andere op toekomstige verbetering van de monitoring van (leefgebieden van) vogel- en habitatrichtlijnsoorten (zie [Verbeterprogramma VHR-monitoring](#)).

3. De ecologische vereisten van soorten

Ecologische vereisten zijn belangrijke omgevingsfactoren en processen die de kwaliteit van leefgebieden van soorten bepalen. Gebruik bij de beschrijving van de ecologische vereisten bijvoorbeeld de vier V's als leidraad: dieren stellen eisen aan hun leefgebied voor Voedsel, Veiligheid, Voortplanting en Verplaatsing. Een leefgebied is geschikt wanneer aan deze eisen wordt voldaan, en wanneer het voldoende verbinding heeft met soortgelijke, aangrenzende gebieden (zie [Kansen voor fauna in natuurbeheer](#) | [Natuurkennis](#)). Maak de uitwerking per soort(groep) zoveel mogelijk gebiedspecifiek en leg een relatie met de functie van het gebied voor de soort(groep). De Natura 2000-profielendocumenten (2008) en de bouwstenen die voor vogel- en habitatrichtlijnsoorten zijn opgesteld, bieden informatie die op hoofdlijnen aansluit bij de vier V's (zie [bouwstenen habitatrichtlijnsoorten](#), [Publicaties](#) | [Sovon Vogelonderzoek](#), [Habitatrichtlijnsoorten](#) | [natura 2000](#) en [Vogelrichtlijnsoorten](#) | [natura 2000](#)).

4. Landschapsecologische systeemanalyse

Een landschapsecologische systeemanalyse (LESA) geeft inzicht in wat de belangrijkste gebiedskenmerken zijn, hoe natuurlijke systemen in het gebied functioneren en elkaar beïnvloeden en wat de belangrijkste sturende factoren zijn (zie factsheets [wat is een LESA](#) en [LESA in de praktijk](#)). Voor het beoordelen van de instandhoudingsdoelen voor vogel- en habitatrichtlijnsoorten in een gebied, is die informatie van grote waarde. Door een koppeling te leggen tussen de sturende factoren die uit de LESA naar voren komen en de soortspecifieke ecologische vereisten (de 4 V's) kunnen knelpunten in de kwaliteit van het leefgebied worden geïdentificeerd en effectieve maatregelen worden afgeleid. Daarnaast geeft een LESA soms de mogelijkheid om voorspellingen te doen over de toekomst. Zo kan een LESA bijvoorbeeld uitwijzen dat ontwikkelingen in de waterhuishouding of vegetatie op termijn een knelpunt kunnen gaan vormen voor de omvang of kwaliteit van het leefgebied van een soort. Dit maakt het mogelijk om tijdig in te grijpen, ook wanneer de populatie nog geen neerwaartse trend vertoont.

De waarde van LESA en de ecologische vereisten in soortanalyses: grote modderkruipers

In een moerasgebied komt een afnemende populatie grote modderkruipers voor. Uit een LESA blijkt dat een jaarrond hoge grondwaterstand cruciaal is voor het duurzaam in stand houden van het moerasgebied: het leefgebied voor de grote modderkruiper.

De LESA geeft inzicht in een belangrijk knelpunt: door een diepe ontwateringssloot aan de rand van moerasgebied zakt de grondwaterstand in droge perioden diep weg. Om het leefgebied van grote modderkruiper te behouden en het populatiedoel te halen is het nodig de drainerende werking van de ontwateringssloot te beperken of op te heffen.

Wanneer de ecologische vereisten van de grote modderkruiper worden beoordeeld blijkt dat er nóg een knelpunt is: er is een gebrek aan diepere delen in het moeras, waardoor de grote modderkruipers in strenge winters én in droge zomers geen veilig heenkomen hebben. In het moeras moeten daarom diepe delen worden aangelegd om te voldoen aan de soortspecifieke ecologische vereisten van deze soort (voor Veiligheid).

Vul de gebiedsinformatie soortspecifiek aan: geef aan welke ontwikkelingen er spelen of worden verwacht die (mogelijk) van invloed zijn op het leefgebied van soorten.

Voorbeelden van soortspecifieke informatie over ontwikkelingen

Voor fauna gaat het om uiteenlopende ontwikkelingen. Is er bijvoorbeeld sprake van toename van de recreatiedruk of wordt die verwacht? Hebben zich grondpredatoren gevestigd in (de omgeving van) een Natura 2000-gebied die mogelijk een invloed hebben op de populatie van een soort? Verandert het landgebruik waardoor het gebruik van bestrijdingsmiddelen toeneemt?

5. Breng de knelpunten in beeld

Benoem factoren die de omvang en kwaliteit van het leefgebied aantasten en de populatieomvang beperken. Leg hierbij de relatie met de functie die een Natura 2000-gebied heeft voor de soort en betrek hierbij ook de omgeving van het gebied.

Knelpunten (drukfactoren) komen deels voort uit de LESA. Daarnaast kunnen er knelpunten zijn als het leefgebied niet voldoet aan de

ecologische eisen die een diersoort stelt voor voedsel, voortplanting, veiligheid en verplaatsing (de 4 V's). De 'bouwstenen' voor vogel- en habitatrichtlijnsoorten geven per soort een overzicht van de voornaamste knelpunten (zie [bouwstenen habitatrichtlijnsoorten](#), [Publicaties | Sovon Vogelonderzoek](#) en [standaardlijsten van drukfactoren en maatregelen](#)).

Voor fauna gelden vaak (gebied)specifieke knelpunten zoals onnatuurlijk hoge predatiedruk, verstoring door bijvoorbeeld recreatie en visserij, maar ook barrièrewerking, verdringing door exoten, verontreiniging (pesticiden) en dierziekten waaronder Vogelgriep. Een aantal van deze knelpunten hangt sterk samen met de activiteiten en het menselijk gebruik in en rondom het gebied.

6. Maatregelen

Op basis van de geïnventariseerde knelpunten en de LESA kunnen, per soort of soortgroep, maatregelen worden uitgewerkt. Dat kunnen maatregelen binnen én buiten het Natura 2000-gebied zijn. De maatregelen moeten de ecologische eisen van de soorten waarborgen, knelpunten opheffen en zo het leefgebied behouden, verbeteren en eventueel uitbreiden. Dit draagt bij aan het realiseren van de gewenste populatieomvang. Effectieve maatregelen vragen om een gebiedspecifieke uitwerking. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van het overzicht met soortspecifieke maatregelen in de 'bouwstenen' voor vogel- en habitatrichtlijnsoorten (zie [bouwstenen habitatrichtlijnsoorten](#) en [Publicaties | Sovon Vogelonderzoek](#)).

In Natura 2000-gebieden die samen één ecologisch systeem vormen is het nodig de maatregelen in samenhang uit te voeren. Dit geldt bijvoorbeeld in de zuidwestelijke delta en het Waddengebied en in andere Natura 2000-gebieden die op elkaar aansluiten en overeenkomstige doelen hebben.

Tot slot

Deze factsheet richt zich op de instandhouding van soorten op gebiedsniveau. Voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding van soorten op landelijk niveau is het nodig om over de gebiedsgrenzen van Natura 2000-gebieden heen te kijken en samen te werken.

Meer informatie

Mail naar info@ecologischeautoriteit.nl of bel:

Evalyne de Swart – 030 234 76 68

Willemijn Smal – 030 234 76 84